

TAVASZI HAJNAL

A nagyváradi és szalacsi „protestáló” lelkész

Társadalom

A *Krónika. Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII-dik század végén. Keresztesi József egykoru eredeti naplója* (Budapest, Ráth Mór, 1882) azok közé a kiadványok közé sorolható, amelyeket egyháztörténeti és kultúrtörténeti munkákban gyakorta idéznek. Ennek ellenére a Hoffer Endre által szerkesztett 1868-as, illetve 1882-es megjelentéseken kívül újabbakra nem került sor. A Hoffer-féle kiadások a Szalacson a szerző mellett rektorkodó Szakács József 1821–22-ben vett másolata nyomán készültek, a kevésbé közérdekűnek vélt vagy a szerzőre vonatkozó személyes jellegű részek kihagyásával. Ezekben Keresztesi utazásainak részletes leírása csak vázlatosan szerepel, „az út folyamán érintett helyek gépies felsorolásával”. Ezt a részt *Keresztesi József akadémiai útazása a külországokban* címmel Csikász Sándor tette közzé a *Theológiai Szemle* 1925 és 1936 között megjelent lapszámaiban. (A mű hamarosan ismét megjelenik könyv formájában a Várad gondozásában.)

A veszprémi származású Keresztesi József¹ (1748–1812) egyes forrásokban Keresztesi Szabó József kismemesként szerepel, felsőfokú tanulmányait a Debreceni Református Kollégiumban végezte. Nagy hírű, nyugat-európai egyetemeken képzett tanárai között említhetjük a teológiatudományok professzorát, Szatmári Paksi Istvánt, a kísérletező orvost, természetudóst, matematikust, a „magyar Fausztként” emlegetett filozófust, Hatvani Istvánt (1718–1786), a költőt, a katekizmus és hebraika professzorát, Varjas Jánost (1721–1786), az egyháztörténészt, a történet és klasszikus irodalom professzorát, Sinai Miklóst (1730–1808).

A jó eszű, tudományokban jeleskedő, költői vénával megáldott teológus 1779-ben indult akadémiai peregrinációra, útba ejtve Zürich, Bazel, Franeker, Lejda, Utrecht egyetemeit. Utrechtben szerzett elismerést teológiai tudományokban való jártasságáról².

TAVASZI HAJNAL közíró, könyv- és levéltáros (1956, Marosvásárhely). Szegeden szerzett könyvtárosi képesítést (1994), majd a debreceni egyetem bölcsészkarán diplomázott művelődésmenedzser–felnttkezés szakon (1997). Nyugalomba vonulásáig a Bihar Megyei Gheorghe Șincai Könyvtár aligazgatója.

1. Keresztesi József (1748. dec. 29., Veszprém – 1812. máj. 15., Szalacs): ref. lelkész, egyházi író, énekszerző és naplóíró. 1769-től a debreceni kollégiumban, 1779–80-ban hollandiai egy.-eken tanult. 1780-tól Debrecenben élt. 1783-tól vértesi, 1784-től nagyváradi, 1787-től szalacsi ref. lelkész. Számos egyházi éneke bekerült a prot. énekeskönyvekbe. Több alkalmi verse, prédikációja és egyházi munkája is megjelent. Egy nyelvészeti tárgyú művét és kortörténeti adatokban gazdag, forrásértékű naplóját halála után adták ki. – F. m. *Magyar Nyelv eredete* (Pozsony, 1844); *Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII. század végén* (Pest, 1868). In <http://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok.../keresztesi-jozsef-7634E>

A *Napló* túlmutat Keresztesi József személyes vonatkozású vallomásán. Nem csupán egy sokrétű műveltséggel bíró, külföldi peregrinációban részt vevő 18. századi prédikátornak, a Debreceni Református Kollégium egykori subscribált növendékének az önvallomása, hanem a 18. század derekán rövid ideig Nagyváradon, majd a 19. század elejéig, élete végéig Szalacson lelkészkedő református prédikátor, író, költő, egyházpolitikus hiteles, kritikus korrajza is az 1784–1809 közötti Nagyváradról és Bihar vármegyéről.

Keresztesi írásaiban a toleranciarendeletet követően is napirenden maradtak Nagyváradon a római katolikus és a református egyház képviselői közötti csatározások. Az egyént és intézményeket érintő problémák (vegyes házasságok kérdése, a várad-olaszi református templom és iskola ügye körüli harc) bemutatása mellett figyelmet érdemel a szerző kritikus véleményalkotása a vármegyeegylesekről, a bihari arisztokrácia ténykedéseiről, a tiszántúli középnemeség II. József császár reformjaival szemben tanúsított ellenállásáról az adózás, illetve az egyházak unionálásának nem kis huzavonával járó, majd megtorpanó folyamatában. Szót ejt II. József reformtörekvéseinek időszakáról is, a jozefinista eszmék előretöréséről, központi helyen tárgyalva a református eklézsia jogainak elismerését.

Kazinczy Ferenc kortársa, jóllehet Kazinczy nem sorolta Keresztesit az élvonalbeli tollforgatók közé. Keresztesi József a nagyváradi latinos énekköltők, zsoldárköltők egyike (lásd Tóth István: *Phoebus forrása – A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája*, Nagyvárad, Literátor Kiadó, 1996), több alkalmi verse olvasható diáriumában, templomi énekei is tovább élnek. A közügyekben való részvételük figyelmüket hasonló témákra irányította, közéleti eseményeket gyakran hasonló fényben tüntettek fel, ezért érezhetünk rokon vonásokat Kazinczy *Pályám emlékezete* című művének és Keresztesi *Naplójának* összevetésekor.

Külön kiemelendő a *Naplóban* gróf széki Teleki Sámuel rövid ideig tartó Bihar vármegyei főispánkodása, a Teleki család nagyváradi tartózkodása, a Keresztesi és Teleki Sámuel között szövődő baráti kapcsolat. Ugyancsak fontos momentum II. József császár nagyváradi látogatásának fel-

idézése, figyelme a látogatás egyházpolitikai és közéleti jelentőségére.

A *Napló* tanúsítja a partiumi református lelkészek azon törekvését, hogy a Tiszántúli szuperintendenciában is érvényt szerezzenek Bethlen Gábor fejedelem Armálisának (címeres levelének, 1629), melynek célja a lelkészek és azok leszármazottainak nemesítése. Ennek egyik élharcosa maga Keresztesi József volt.

2. „Az utrechti teológiai karon tanuló magyarok hazaindulásuk előtt professzoraiktól kértek testimóniumot. A kari jegyzőkönyv 1773. január 28-án kelt bejegyzéséből kiderül, hogy kétféle szövegezésű testimóniumot készítettek el. Az első azoknak a diákoknak készült, akik máshol kezdtek meg tanulmányukat, de a Szentírás tanulmányozásában tett előmenetelüknek és feddhetetlen viselkedésüknek köszönhetően kiérdemelték az utrechti teológiai kar testimóniumát. A második testimónium azoknak a magyar/erdélyi hallgatónak készült, akik tanulmányaikat teljes egészében Utrechtben töltötték, és mind tanulmányaik, mind viselkedésük révén kiérdemelték utrechti professzorai dicsérető szavait. Mindkét bizonyítvány azzal zárul, hogy a diákok megszerzett tudásukkal a magyar/erdélyi egyház épülésére szolgálnak.” In BOZZAY Réka, *Magyarországi diákok hollandiai teológiai tanulmányai levéltári források tükrében*, <http://gerundium.lib.unideb.hu/megjelent/html/596f1794ea206>